

**Lucia Wald, *Progresul în limbă. Scurtă istorie a limbajului*. Ediția a II-a, revăzută.
Text îngrijit, notă asupra ediției și prefață de Petre Gheorghe Bârlea,
Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2017, 346 p.**

Adina Chirilă^{1*}, Francisc Gafton²

¹Facultatea de Litere, Istorie și Teologie, Universitatea de Vest, Bd. Vasile Pârvan 4, 300223 Timișoara, România

²Facultatea de Litere, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Bd. Carol I 11, 700506 Iași, România

Reeditarea unui text stârnește aproape mereu întrebări asupra cauzelor și a utilității acesteia. Fără îndoială că, în acest caz, avem în față rodul unui cuvenit omagiu adus Profesorului, de către Elev. Chiar astfel însă, *Progresul în limbă. Scurtă istorie a limbajului* are două virtuți majore, ce transformă gestul omagial în act științific necesar. În chip natural, generațiile tind a crede că învățăturile trecutului au fost depășite de cele ale prezentului, că tot ceea ce era de reținut a fost achiziționat și ameliorat; or, jumătate de secol cuprinde două generații, timp în care multe învățături se uită, rămân nemistuite sau sînt copleșite de altele, nu mereu mai valoroase în plan științific. Deși utilizată timp de cîteva decenii, această scriere continuă să dețină elemente de natură să-i păstreze rostul de reper călăuzitor, căci textul constituie mai mult decît o prezentare critică și îmbogățită a istoriei unor idei – așa cum pare la prima vedere.

Pe de altă parte, este la fel de natural ca peisajul convingerilor și așteptărilor de natură științifică să se modifice în timp, sub influența cumulată a practicilor și, de aici, a descoperirilor din diverse domenii; astfel încît, republicarea unui text să însemne așezarea mai fructuoasă a acestuia în intelectul noilor cititori, pregătiți altfel decît generația în prezența căreia s-a scris textul. În general, perspectiva umanistă (referindu-ne chiar și numai la efortul considerat a avea atributele demersului științific) asupra a ceea ce constituie adevărul este grevată de două atitudini: cea care, formulînd ipoteze, o face sub controlul metodelor empirice riguroase, în căutarea unor adevăruri obiective și, pe cît este posibil, atemporale; și cea care privește știința ca mediu pentru diverse ideologii, ca un construct cultural, „în spiritul epocii”. O dată scris și devenit bun al comunității intelectuale, textul servește fie unei tabere, fie celeilalte, dar un context în

care reprezentanții celei de-a doua sînt în minoritate nu poate fi decît de bun augur pentru manifestarea valorii textului în sine.

Justificată de constatarea unei carențe a receptorului prezumtiv sau/și chemată de noile cadre—mai comprehensibile—în care se desfășoară cercetarea academică de înaltă ținută, reeditarea cărții Luciei Wald este un demers așteptat. El realizează, în fapt, prin ampla și nuanțată *Prefață* scrisă de Petre Gheorghe Bârlea (p. 13–58), și o repunere a problematicii abordate de autoare, acum aproape cinci decenii (1956–1968), în cîmpul de forțe al cercetărilor lingvistice (dar și, asociate din ce în ce mai legitim, cognitiviste, antropologice, genetice etc.) din ultimul sfert al secolului XX și de la începutul secolului XXI.

*

În construirea tezei Luciei Wald, istoria cercetării fenomenului natural al transformării limbii (v. cap. I, *Istoricul concepțiilor despre progresul limbii*, p. 59–103) constituie și fundament, și urmă a unor edificii (sau doar a unor frînturi de edificii) care trebuie abandonate. Grăitor pentru ambele ipostaze este, de exemplu, cazul lui O. Jespersen, care a postulat superioritatea limbilor moderne pe baza aspectului lor analitic, absolutizat, cînd, în realitate, evoluția limbilor (înțelegă aici ca p r o g r e s) este un proces mai complex și care admite variații considerabile de la o limbă la alta; pe de altă parte însă, lingvistul danez a rămas ca unul dintre primii care și-au argumentat viziunea cu un set de teze juste, deși parțiale, și un bogat inventar de fapte lingvistice, inspirînd convingerea că progresul în limbă poate fi determinat obiectiv, chiar dacă nu într-un tot pe aceleași urme (cf. Ch. Bally, sceptic în privința identificării unor criterii obiective de evaluare a „calității” unei limbi, în etape

* Adresă de corespondență: chiriladina@yahoo.com.

successive). În cazul lui K. Vossler însă, respingerea este inevitabilă, avînd în vedere accepțiunea pe care învățatul german o dădea termenului de *progres*, anume ‘schimbare’—adusă de orice inovație a unui individ creator, acceptată ulterior de comunitatea vorbitorilor—; or, înțelesul acesta contravine premisei adoptate și argumentate de Lucia Wald (v. cap. II, *Considerații generale*, p. 105–122): „[n]u tot ce e nou e progresiv, teza *post hoc ergo melius hoc* nu-și găsește întotdeauna aplicarea. Aceasta, pentru că se produc și modificări care nu afectează calitatea sau care complică inutil sistemul”; și mai departe: „noțiunea de «progres» nu poate fi substituită prin aceea de evoluție. În cadrul evoluției unui fenomen, se produc modificări în direcția progresului sau a regresului său, ori care nu-i modifică în nici un fel calitatea. Progresul reprezintă numai o latură a evoluției, și anume aceea care exprimă trecerea de la o calitate la o calitate superioară.

Și în ceea ce privește limba este evident că nu putem interpreta orice modificare ca semn al progresului sau al regresului ei. După cum nu putem considera nici că limbile își păstrează, în cursul istoriei, calitatea, modificîndu-se doar în amănunte neesențiale” (p. 107, s.n., A.C. & F.G.).

Clarificarea este crucială. Mai întîi, pentru logica demersului asumat de cercetătoare și urmărit în desfășurarea sa de către cititor: acela de a răspunde întrebării centrale a cărții – dacă există progres în evoluția limbii (cu obligatoriul corolar: cum se pot determina căile lui de manifestare?). În al doilea rînd, distincția stabilește extensia conceptului de *evoluție* cu care operează, indirect, autoarea, necesar a fi bine însușit de către cititorul nou. Căci acesta, în mod firesc, nu mai este conștient doar de contextul științific pregătit și jalonat de lingviștii secolului XIX și din prima jumătate a secolului XX, ci este angrenat în dinamica actuală a științei, care tinde a vedea în *evoluția limbii* (v. *lingvistica evoluționistă*), în bună măsură, însăși chestiunea apariției acestui nou și unic tip de comunicare, de limbaj, la ființele numite la și de la un moment dat *Homo sapiens*, în conexiune cu apariția unui nou fel de gîndire și pe baza altor sisteme, mai vechi din punct de vedere evolutiv.

Dacă non-identitatea dintre evoluție și progres este un fapt cu caracter legic, înseamnă că triada prin care se manifestă evoluția, anume a) *creșterea numărului de unități în fiecare nivel al limbii*, b) *transformarea calitativă a conținutului lor* și c) *în-*

tărirea caracterului sistematic al fiecărui nivel și al limbii (p. 115) nu se regăsește întocmai în cazul progresului. Devine deci limpede că analiza faptelor care pot indica existența progresului real în limbă urmează criterii care se impun aproape „din mers”, întrucît „ele [...] trebuie să rezulte din luarea în considerare a funcțiilor specifice limbii și din analiza materialului lingvistic” (p. 112). Mai mult, ea trebuie să fie deschisă și posibilității ca unul dintre criterii să fie irelevant în discuție sau, în cel mai bun caz, mult mai puțin important decît se prezumă în percepția generală, ori chiar înșelător (este mai ales cazul etalonului cantitativ, în măsurarea progresului dat de aspectul morfologic al limbii).

Căutarea direcțiilor de evoluție a limbii și a modurilor particulare în care se petrece acest lucru se face mai întîi cu privire la materialul fonetic (v. cap. III, *Progresul în fonetică*, p. 123–146). În primă instanță, sintetizînd critic cercetările și concluziile unor lingviști care s-au ocupat de problema cronologiei constituirii inventarului fonologic al limbii și, pe de altă parte, ale celor care au avut în vedere problema organizării fonemelor în sistem și a dinamicii interne a acestuia, autoarea conchide că nici primul aspect (ale cărui legi sînt condiționate de factori fiziologici), nici al doilea (care nu atinge niciodată un echilibru perfect și care trece succesiv prin faze de armonie și de pierdere a ei) nu furnizează dovezi ale unui progres realizat. O evoluție ascendentă, în formă de spirală (p. 146), se recunoaște însă în istoria complexului sonor al cuvintelor, în raport cu conținutul lor semantic, parcurse fiind trei etape: 1) a predominării aspectului motivat al formei sonore, 2) a predominării, dimpotrivă, a aspectului nemotivat și 3) a unei „motivări relative” (autoarea acceptă descrierea lui F. de Saussure), abstracte și sistematice, în care motivarea nu se manifestă față de realitatea extralingvistică, ci față de sistem. Limba dobîndește, așadar, o stare superioară, definită prin putința de creare a unor „cuvinte care, păstrînd capacitatea de a reda un conținut abstract, prezintă și avantajul că pot fi ușor înțelese și memorate, pot fi refăcute de fiecare vorbitor” (p. 146).

În domeniul lexicului (v. cap. VI, *Progresul în vocabular*, p. 147–175), criteriul sporului cantitativ (rezultat al acțiunii duble de achiziție a unor termeni și de pierdere a altora – pe fondul prefacerilor sociale și culturale) este, din nou, cel mai slab în stabilirea gradului de progres al limbii. El capătă greutate

numai asociat cu cel al calității cuvintelor, al forței lor semantice. Dacă lucrurile ar sta altfel, un idiom care deține o multitudine de termeni desemnând detalii concrete dar nu și termenul—unul!—generic s-ar afla pe o treaptă superioară de evoluție față de un altul care ar cunoaște *unul*, fără să se fi preocupat de *multitudine* (sau care, făcînd-o, a găsit soluția desemnării detaliilor prin îmbinări de termeni mai generali). Or, atrage atenția Lucia Wald, problema ține de capacitatea de a aplica analiza logică, depășind analiza perceptuală, și de a o exprima. Autoarea utilizează și aici analogia din capitoul precedent, așezînd limba în trei poziții în ascensiune: „[e]voluția sensurilor se prezintă astfel sub aspectul unei spirale: de la generalul nediferențiat și vag, la notarea precisă a concretului și, de aici, la abstractul logic” (p. 156; v. și p. 166, cu subtila nuanțare: „[s]-ar putea spune că, prin cantitatea de cuvinte abstracte pe care o conține, fondul principal reflectă, în mai mare măsură decît vocabularul în ansamblu, nivelul de dezvoltare a unei comunități, cîtă vreme el indică nu cîte cuvinte abstracte are o limbă, ci ce fel de noțiuni abstracte au devenit curente pentru vorbitori”), iar ca bază a concluziilor îi servește mai cu seamă realitatea limbilor tribale contemporane și a limbilor indoeuropene vechi. În sfîrșit, organizarea vocabularului și aspectul lui sistematic se manifestă ca indicatori ai progresului în limbile actuale, fapt pe care îl putem asuma, cel puțin într-o oarecare măsură, și pentru limbile așa-zise „moarte”. De altfel, în finalul capitolului, Lucia Wald demonstrează validitatea acestui al treilea criteriu—care evidențiază evoluția de la compunere la derivare—prin exemplul latinei.

Cea mai complexă problematică este ridicată de morfologia limbii (v. cap. V, *Progresul în morfologie*, p. 177–255), aceasta impunînd examinarea diacronică a mai multor micro sisteme—nu doar a substantivului, cum se procedase îndeobște, anterior—, în relație cu lexicul și cu sintaxa. Dar ea oferă, paradoxal, și cel mai slab temei pentru a vorbi despre evoluție, cu atît mai puțin despre progres în limbă. Dificultatea demersului este sporită de faptul că, în sine, morfologia reprezintă compartimentul lingvistic care deosebește cel mai mult limbile una de cealaltă, împiedicînd ajungerea la concluzii unitare și uniformizatoare. Limbi contemporane înrudite, care au aceleași trăsături structurale și care sînt considerate a se afla pe aceeași treaptă de dezvoltare, pot etala particularități morfologice mult distanțate,

chiar contrare. Cu toate că, în ansamblu, se poate admite funcționarea aceluiași legi sau principii generale de schimbare gramaticală, independente de vreo cauzalitate specifică unei limbi anume (optimizarea, de exemplu, este un principiu universal și comun tuturor epocilor), ritmul în care operează acestea este distinct și, în consecință, diferențiator. Totuși, se poate afirma că direcția ascendentă a evoluției limbii este dată de tendința „de abstractizare a conținutului categoriilor [morfologice]—reflectînd evoluția neconținută a gîndirii—și de sistematizare a lor, ca manifestare a realizării esenței acestui nivel al limbii, născut [...] din necesitatea de organizare a materialului lexical utilizat cu funcții diverse” (p. 255).

În sfîrșit, tendințele de evoluție în sintaxă (v. cap. VI, *Progresul în sintaxă*, p. 257–286), ca și în vocabular, se dovedesc mai ușor de observat. Aflată în legătură directă cu formele gîndirii, sintaxa oglindește gradul de abstractizare și complexitate ale acesteia; prin urmare, dacă se admite existența unui progres în privința gîndirii, răspunsul la întrebarea centrală a cărții de față este evident și din direcția sintaxei. În demersul Luciei Wald, el vine însă la capătul unei demonstrații care urmează (pe cît posibil, întrucît caracterul sistematic al sintaxei nu făcuse obiectul unor studii aprofundate) etapele parcurse în capitolele anterioare. Astfel, „creșterea numărului de raporturi, a frecvenței și a varietății lor impune limbii o mai strictă organizare, care se traduce prin recțiune în propoziție și hipotaxă în frază. De la forme sintactice simple (topică, intonație), la forme morfologice abstracte, cum sînt cele ale flexiunii și ale acordului care rezultă de aici, și apoi la forme sintactice specializate (prepoziții, conjuncții), sintaxa înregistrează continuu evoluția gîndirii de la concret la abstract și, de aici, la concretul logic, fază superioară abstractului, cuprinzînd în sine atît abstractul, cît și specificarea” (p. 283).

Se admite și acum că, în general, cauzele schimbărilor în limbă—care, în unele situații, marchează, după cum s-a văzut, progresul real—nu se pot ușor identifica și nu întotdeauna este clar motivul preeminenței acțiunii uneia în defavoarea altora, cu urmări care pot însemna optimizarea unui aspect al limbii și, concomitent, complicarea altuia, deși ultimii ani au consemnat apariția unor lucrări capitale asupra acestor aspecte, în fonologie, morfologie, sintaxă, semantică diacronică etc. Lucia Wald propune o sistematizare a acestor cauze (v. cap. VII, *Problema*

progresului din punctul de vedere al antinomiilor lingvistice, p. 287–311), alături de schițarea complexului mecanism care produce modificări în oricare dintre compartimentele limbii, cu repercusiuni imediate în celelalte. În opinia cercetătoarei, resortul principal în mișcarea limbii îl constituie permanenta tensiune (și, de aici, echilibrul) dintre nevoia de transmitere clară, exactă și nuanțată a conținutului, pe de o parte, și tendința de simplificare a formei, pe de altă parte, realitate de care vorbitorul obișnuit (sau o întreagă generație de vorbitori) nu este conștient(ă) și pe care nu o creează pentru ea însăși. Alături de acest resort central acționează, imprimând ritmuri diferite de evoluție, dar neafectând esențiala continuitate (schimbările sînt graduale în comunitatea de vorbitori), factori sociali și istorici, contactul dintre limbi, factori geografici, culturali, tradiția scrisului, sistemul lingvistic însuși. Astfel încît, își încheie Lucia Wald teza despre progresul în limbă, „în limbă nu domnește spontaneitatea, căci astfel s-ar produce haos, și nu domnește nici finalitatea, căci astfel toate modificările s-ar face în sensul progresului. Sub presiunea nevoilor de comunicare, din ce în ce mai complexe, o limbă se transformă neconținut, pe baza legilor ei interne obiective și a intervenției conștiente care ține seama de aceste legi” (p. 310).

Capitolul premergător considerațiilor finale este consacrat direcției de evoluție opuse progresului, și anume degradării limbii (v. cap. VIII, *Regresul în limbă*, p. 313–320), fenomen nu mai puțin natural în existența limbilor. De regulă, degradarea sau regresul reprezintă o fază de dezechilibru în evoluție, căreia limba însăși îi opune tendința de progres, de sistematizare, bunăoară, și, prin urmare, asupra căreia revine reparator, mai devreme sau mai tîrziu. Mult mai rar, procesul de degradare se încheie cu dispariția limbii. Și de data aceasta fenomenul este cercetat obiectiv, indicîndu-i-se cauzele: accidente de natură diversă, condiții istorice nefavorabile, presiunea altor coduri lingvistice, reducerea valorii sociale a limbii respective, stingerea populației vorbitoare.

Pe scurt, în ultimul capitol al cărții (v. cap. IX, *Încheiere*, p. 321–326), Lucia Wald reiterează convingerile care, pe de o parte, au orientat cercetarea de față și care, pe de altă parte, s-au desprins din studierea faptelor de limbă relevante pentru temă și a teoriilor exprimate anterior asupra aceleiași problematici: limba se află într-o permanentă transformare; schimbările se fac în direcție progresivă, regresivă sau

sînt neutre; evoluția limbii (progresul sau regresul) este un fapt obiectiv, care poate fi demonstrat; nu există o uniformitate în privința ritmului de evoluție a unei limbi oarecare, în epoci diferite ale existenței ei, sau în privința ritmurilor de evoluție ale unor limbi diferite; factorii care determină dinamica evoluției unei limbi sînt, la rîndul lor, condiționați istoric și de specificul structural al limbii.

Dar poate cea mai pasionat apărută este aceea că, „[t]rebuie să considerăm că progresul limbii—ca și progresul oricărui fenomen—înseamnă realizarea mai deplină a esenței lui. În ce privește limba, esența ei constă în a fi mijlocul principal de transmitere a ideilor. De aici rezultă că, apreciind evoluția unei limbi din punctul de vedere al procesului de comunicare, se impune să considerăm progresive transformările care permit formularea mai clară a ideilor și transmiterea lor mai rapidă și mai ușoară” (p. 322; v. și p. 108, 113; ș.a.).

*

Condusă de un exemplar spirit pozitivist—în fapt, el este parte a mobilului scrierii acestei cărți: „există progres în evoluția limbii? Și, dacă există, care sînt modalitățile de determinare a formelor lui de manifestare?” (p. 105, s.n., A.C. & F.G.)—, Lucia Wald s-a ferit de perpetuarea ori de crearea unor idei nedemonstrabile obiectiv. Astfel, aprecieri precum „mai greu” și „mai ușor”, necuantificabile, nu puteau decît să iasă din discuție în evaluarea valorii progresive a elementelor limbii (v. p. 116), cu toate că ele sînt subsidiare celei de-a doua componente din binomul *claritate – simplificare*. Totuși, acestea s-ar putea adăuga, acum, demonstrației obiective, în urma evidențelor mijlocite, în ultimele două decenii, de experimentele psiholingvistice asupra timpului de procesare a limbajului, a ratei erorilor etc.

*

Concepînd realitatea așa cum este ea, evoluîndă, și doar urmărind apariția, devenirea și funcționarea ei, se poate spera la cunoașterea acurată, deplină și de încredere. *Progresul în limbă. Scurtă istorie a limbajului* prezintă amploarea proceselor prin care limba se constituie ca organ al gândirii și ca instrument al societății, întreaga triadă supunîndu-se legităților obiective și reflectînd unitatea de concepție a marelui organism al Naturii și pe cea de funcționare a produselor ei.

Metoda care hrănește scrierea este acomodată la perspectivă, adică exhaustivă, critică și istorică.

Doar astfel rezultatul depășește simplul cumul de informații și explicații, aducând învățături privitoare la căile corecte ale cercetării științifice. Spre a-și împlini menirea—aceea de a aduce cunoașterea realității întocmai cum este ea—, știința are nevoie de o astfel de perspectivă și de o astfel de metodă,

care nu trebuie uitate, care trebuie cunoscute și practicate ameliorativ. Lucrarea Luciei Wald oferă acest model, iar ediția lui Petre Gheorghe Bârlea procură îndemnul implicit către urmarea modelului exemplar.